

S obzirom na opseg, kvalitetu, interdisciplinarnost i sveobuhvatnost ovog Zbornika čini mi se da je pastoralna teologija, ali i općenito teologija, dobila hvalevrijedan i koristan priručnik koji prikazuje različita promišljanja o izazovima suvremenog društva Crkvi te nudi smjernice adekvatnog vjerničkog i crkvenog odgovora na njih. Budući da su

radovi ponajviše okrenuti budućnosti u analizi sadašnje društvene situacije i prognozi buduće, ovaj Zbornik nudi usmjerenje za pastoralni rad u nadolazećem razdoblju, koje međutim treba početi već sada, a na što i sam naslov Zbornika jasno upozorava.

Valentina Kanić

**Charles TAYLOR, *Etika autentičnosti*,
Verbum, 2009., 134 str.**

Knjiga Charlesa Taylora *Etika autentičnosti* (*The Malaise of Modernity* ili *The Ethics of Authenticity*) na engleskom je objavljena već 1991. godine, a hrvatski prijevod se pojavio tek 20-ak godina nakon originala u izdanju Verbuma. Prema mnogim kritičarima knjiga je jedna od najvažnijih radova iz filozofije morala u zadnjim desetljećima. Zapravo Taylor je dirnuo u samu srž čovjekovih aktualnih pitanja: tko smo i kako bi trebali živjeti. Kao pripadnik tradicije komunitarizma, Taylor smatra da je moderna tematizacija osobnog identiteta, zahvaljujući liberalizmu, previše apstraktna, monodimenzionalna i instrumentalna. Prema njegovu mišljenju, teoretičari liberalizma John Locke, Thomas Hobbes, John Rawls i Ronald Dworkin zanemarili su one veze koje pojedinac ima sa svojom zajednicom i s ostalim »značajnim drugima«, prema Meadovoj terminologiji. Realna vizija samog sebe treba priznati

»horizonte značenja«, odnosno kontekst društvenih veza i dijaloga s drugima, unutar čega etički izbori dobivaju važnost i značenje. Bez priznavanja takvog konteksta – koji zastupa komunitarizam – životni izbori gube značenje, jer svi izbori zadobivaju jednaku vrijednost.

Ako želimo jasno razumijeti naše vlastite stavove, nas same i naše vrijednosti, moramo, kaže Taylor, razumijeti tijek naše intelektualne prošlosti koji nas je doveo u aktualnu krizu u kojoj se nalazi moderno doba. U knjizi *Etika autentičnosti* Taylor metodom povijesne rekonstrukcije opisuje moderno društvo analizirajući tri nelagode i s njima tri međusobno povezana pada modernog društva: prva nelagoda je individualizam i s njom povezan gubitak značenja i smisla ili iščezavanje moralnih horizonata; druga nelagoda je odčaravanje svijeta ili instrumentalni razum i s njim povezano pomračenje ci-

ljeva; treća nelagoda je tihi relativizam i s njim povezan gubitak slobode.

Dakle, prva nelagoda je individualizam, koji mnogi shvaćaju najvećim dostignućem moderne civilizacije: »Živimo u svijetu u kojemu ljudi imaju pravo izabrati za sebe vlastiti obrazac života, imaju pravo odlučivati u svijesti koja uvjerenja će usvojiti, imaju pravo odrediti oblik svoga života na cijelo mnoštvo načina koje njihovi pretci nisu mogli nadzirati. I ta prava obično brane zakonodavni sustavi. U načelu, ljudi su se prestali podlagati zahtjevima koje nalaže navodno sveti poredak koji ih nadilazi« (str. 8). Međutim, neki još smatraju kako je još uvijek premalo individualizma – jer društvene, gospodarske i obiteljske hijerarhije i dalje ograničavaju osobne slobode, dok drugi smatraju posve suprotno i strahuju da smo vlastitu slobodu izvojevali uz previsoku cijenu. Veliki životni lanac koji je nekada držao sve na svom mjestu (obično svetom), kao i moralni svijet, nepovratno su izgubljeni. Iako je moderno poimanje slobode zahtjevalo jedno takvo rušenje, međutim u tom zahtjevanju izgubljeno je i značenje nekadašnjih odnosa. To je ono što se naziva odčaravanje svijeta. Nestala je dakle ona »herojska dimenzija života«. Zapravo ljudi više nemaju osjećaj za neki veći smisao, za nešto za što se isplati umrijeti, te je »ovaj gubitak smisla povezan sa sužavanjem. Ljudi su izgubili širu viziju jer su se usredotočili na svoje individualne živote« (str. 10). Prema Tayloru krajnja točka modernog pada je Nietzscheov

»posljednji čovjek« koji nema nikakve više težnje doli težnje za »bijednom udobnošću«. Stoga kad se govori o individualizmu, uz njegove prednosti, mnogi uviđaju i njegove povijesnu i egzistencijalnu cijenu vrijednu žaljenja.

Druga nelagoda o kojoj Taylor govori je instrumentalni razum prema kojem se »racionalne« odluke sve više donose na osnovi ekonomske učinkovitosti, jer »kada stvorenja koja nas okružuje izgube značenje koje je pripadalo njihovom mjestu u lancu bića, postaju raspoloživa da ih se tretira kao puke sirovine ili sredstva za naše projekte« (str.11). Stoga je razumljiv strah »da će se o stvarima koje bi se trebale određivati drugim kriterijima odlučivati u kategorijama učinkovitosti ili analize »troškova i koristi«, da će nezavisni ciljevi koji bi trebali voditi naše živote biti istisnuti zahtjevom za maksimalnim uvećanjem dobiti« (str. 11). Postoji dakle trajna tjeskoba, svako se područje ljudskog života i misli kvalificira, mjeri, dokumentira i analizira, te tehnologija već dominira mnogim sferama ljudskog života. Taylor govori o tehnološkom ozračju koje »nas prisiljava tražiti tehnološka rješenja čak i onda kada se nešto posve drugačije zahtijeva« (str. 12). Bolesnici postaju objekti znanstvenih istraživanja, a ne osobe s kojima bi se trebalo pristupati s pažnjom i njegovom. Ti društveni mehanizmi, ili »željezna krletka« kako ih naziva Max Weber, gone nas u smjeru prihvaćanja strategije maksimiziranja koja je u stvari destruktivna, jer npr. birokrat, suprotno vlastitom uvjere-

nju, može propisima po kojima radi biti prisiljen donijeti neke nečovječne odluke. U takvom svijetu lako je opravdati bilo koja sredstva kako bi se postignuli širi društveni ciljevi. Kao što Taylor na više mjesta spominje, instrumentalna »logika« zamračuje istinsko značenje. To je zapravo vrsta pomućene logike koja ignorira istinske ljudske vrijednosti. Iako su mogućnosti promjena u ovakvu svijetu male, one nisu bezizgledne, jer »naša sloboda nije na nultom stupnju. Odlučivanje o tome što bi trebali biti naši ciljevi te bi li instrumentalni razum trebao imati manju ulogu u našim životima ima smisla... Promjena na tome području mora biti i institucionalna...« (str. 14).

Treća nelagoda, na krilima prve dvije, proizvodi neku vrstu tihog relativizma. U prijašnjim razdobljima politička moć je bila ojačana terorom i torturom, pritiscima i tlačenjem, ali prema Tayloru to je bila jedna zaglupljujuća vrsta despotizma. Danas, međutim, zbog davanja prednosti instrumentalnom razumu, politički stroj slabi i gubi svoj utjecaj u odnosu na industrijsko-tehnološku i narcisoidnu populaciju. Nije stoga čudno da »društvo u kojemu ljudi završavaju kao pojedinci »zatvoreni u vlastitiom srcu« (Tocqueville) jest društvo u kojemu će rijetki htjeti sudjelovati u samoupravi. Ta vrsta despotizma, tipično modernog, naziva se »tihi« despotizam, koji neme karakteristike prijašnjih terora i tiranija, ali podrazumijeva »posvemašnju skrbničku moć nad kojom ljudi gube svaki nadzor« (str. 15). Vlada vodi brigu o svemu, olak-

šava poslovanje građanima i oslobađa ih od dosadne i naporne težine upravljanja, ali i od građanskog dostojanstva. Stoga je jedina obrana protiv tog despotizma »snažna politička kultura u kojoj se cijeni sudjelovanje na više razina uprave, kao i u dragovoljnim udrugama« (str. 15). Međutim, atomizam pojedinca koji je usmjeren na samoga sebe onemogućava sudjelovanje u upravljanju, stoga je »pojedinačni građanin prepušten samome sebi pred golemom birokratskom državom, te se, s pravom, osjeća bespomoćnim. Takvo što građane još više demotivira, a začarani krug tihog despotizma zatvoren je« (str. 15-16). Dakle tihi despotizam ili relativizam prijeti gubitkom političke slobode.

Sve to, prema Tayloru, nisu novi problemi, ali moramo imati novi pristup prema njima i novi način približavanja. Jer »nije stvar u tome koliku cijenu u lošim posljedicama moramo platiti za pozitivne plodove, već u tome kako usmjeriti razvoje prema onomu velikomu što obećavaju te izbjeći njihovo skliznuće u svoje devalvirane oblike« (str. 17-18). Taylor zapravo u ovoj knjizi analizira samo prvu nelagodu – individualizam – i poziva da se ta analiza uzme kao model za druge dvije nelagode. Povezujući egzistencijalnu nesigurnost s porastom individualizma, Taylor razvija teme koje su prethodno obrađivali neki autori koje on definira »protivnicima« modernizma (autori »kulturnog pesimizma« poput Allana Blooma i Chrishopera Lascha) i koji vide u razdoblju individualizma

povezanost s vrijednostima relativizma koji neizbježno vodi u kulturu narcisoidnosti. Za razliku od tih protivnika modernog individualizma, on ipak smatra da naglasak moderniteta na individualizmu utjelovljuje i vrijednosni ideal koji ne smijemo izgubiti iz vida, a to je biti vjerni sami sebi. Prema Tayloru, porast individualizma je izrastao iz ideala autentičnosti koje pronalazimo već kod Rousseaua i Herdera i koji izvorno utjelovljuje ideal boljeg života, koji počiva na mogućnosti razlikovanja između onoga što mi stvarno želimo i onoga što bismo trebali željeti te nudi standard onoga što bismo trebali željeti (str. 21). Ljudska bića su obdarena intuitivnim moralnim smislom za ono što je dobro i ono što je zlo, a moralni spas dolazi od »obnavljanja« autentičnog moralnog kontakta sa samim sobom. Pojedinac je slobodan onda kada odlučuje za sebe ono što se tiče svih nas, a ne zbog vanjskih utjecaja. To premještanje izvora moralnog gledišta je dio »velikog subjektivnog zaokreta moderne kulture«, i ono u početku nije značilo isključivanje povezanosti s Bogom, već »put k Bogu koji prolazi kroz našu refleksivnu svijest o sebi samima« (str. 32).

Prema Tayloru, Rousseau je tim svojim razmišljanjima artikulirao i tvz. samoodređujuću slobodu koja se jasno razlikuje od negativne slobode prema kojoj se čini ono što se želi bez uplitanja drugih. Negativna sloboda, sloboda da se čini što god se hoće obično nas privlači i znači slobodu slijeđenja socijalnih konvencija, sloboda da se usvoje

vrijednosti koje ne dolaze od obnavljanja autentičnog moralnog kontakta sa samim sobom već s nekim drugim. Radi se zapravo o »kultu slobode« ili kao posljedica toga o »raspoloživoj moralnosti« da činimo ono što nam naša raspoloženja diktiraju bez obzira na moralne okvire. Ono što nudi tihi relativizam je sloboda koja pripada kultu našeg izbora, sloboda slijeđenja »tijeka«. Kultovi i udobnost doprinose tome da se osjećamo »kao da radimo ono što mi želimo«. Ali mi zapravo ne radimo ono što želimo, već biramo iz ponude tuđih želja i zovemo je našom. Rousseauova i Herderova ideja praćenja individualne slobode, na koju se poziva Taylor, potpuno je neovisna o društvenom tijeku. Tako shvaćena sloboda proširuje ideju individualizma koji proglašava da svatko od nas ima originalan put ljudskosti, a na tim pretpostavkama počiva i moralno značenje kontakta sa samim sobom (str. 34-35).

Autentičnost zasigurno uključuje osobni aspekt, pojedinčevu orijentaciju prema životu koju je on sam stvorio ili otkrio i koja mu nije nametnuta. Ali, kaže Taylor, istinska autentičnost također uključuje priznanje i otvorenost onome što on naziva »horizonti značenja« – određeni širi konteksti unutar kojih se ljudi kreću. Ti konteksti uključuju poštivanje i dobrohotnost prema drugima i prema svijetu prirode. Oni pružaju smisao osobne povezanosti s širim političkim, društvenim i religioznim izvorom značenja. Modernitet je međutim prenaglasio značenje individualnosti u smislu da

je individualnost postala cilj sama sebi. Stoga bez povezanosti sa širom zajednicom značenja, bez napora da se razvije i oblikuje zajednički projekt, trijumf atomističkog pojedinca predstavlja i najveću nelagodu. Prema Tayloru put samospoznaje i određenja vlastitog identiteta uvijek jest i mora biti dijaloški: mi učimo kako razumjeti same sebe kroz konverzaciju s drugima – kroz njihovo percipiranje, shvaćanje i prosudbu nas samih, ali i obrnuto, kroz našu percepciju, razumijevanje i prosudbu drugih ljudi.

Devijantna forma shvaćanja slobode i autentičnosti, prema Tayloru, skliznuće je u subjektivizam, tako da pojedinac prvenstveno stremlji k samoispunjenju a pritom žrtvuje tradicionalno moralno predanje. Trijumf tehnologije prouzrokovao je površne živote, a odgovornost građana napuštena je u korist privatnih interesa. Stoga Taylor vjeruje da izlaz iz tih nelagoda leži u oblikovanju novih zajedničkih društvenih obveza kroz politički proces. Razvoj djelotvorne političke većine ometa porast birokratizacije i centralizacije liberalnih demokratskih država (osobito u SAD-u) i rezultira atomizacijom pojedinca. Oni koji nemaju udjela u samoupravi prepušteni su sami sebi i potaknuti modernim liberalizmom da istražuju osobnu »autentičnost« koja nema nikakve veze sa širom zajednicom.

Krivo shvaćena autentičnost poprma oblik tihog relativizma koji odbacuje tvrdnju da je neki način bivstvovanja »uzvišeniji« od drugog što implicira

ideal autentičnosti. U modernom svijetu »dobar život« je ono što pojedinci subjektivno takvim smatraju, dok se neka objektivna moralna pozicija odbacuje. Dakle, moralno je ono što vi subjektivno definirate moralnošću, »sve su opcije jednako vrijedne, jer su slobodno izabrane, a sam izbor daje im vrijednost« (str. 43). Takav način argumentiranja, prema Tayloru, beznačajan je, jer postavlja izbor a ne vrijednost ključnim opravdavajućim razlogom. Međutim, na taj način »ukoliko neke opcije nisu značajnije od drugih, sama ideja samoizbora zapada u trivijalnost«, jer »«samoizbor kao ideal ima smisla samo zato što su neka pitanja značajnija od drugih (str. 45).

Stoga, tihi relativizam ili »neprikladno shvaćena« autentičnost, Taylorovi su izrazi upotrijebljeni kako bi objasnio dva suvremena zla. Prvo je zlo odbacivanje transcendentnih vrijednosti. Tihi relativizam koristi se kako bi se odbacilo bilo što ili bilo tko što nadilazi sebstvo, a to su prema Tayloru: prošlost, priroda, građanstvo, religija, duhovnost, dužnosti solidarnosti, okruženje. Za tihi relativizam ne postoji ništa u prirodi ljudskih vrijednosti što je urođeno. Iako postoje vrijednosti koje većina od nas smatra zajedničkim, ipak su one stvar izbora, a ne prirode. Ista shema može se aplicirati i na druge vrijednosti koje nadilaze sebstvo, dakle dužnost, građanstvo i solidarnost, koji u modernom društvu redom ovise o subjektivnom izboru. Budući da se radi o ipak »tihom« relativizmu, može se dopustiti udruživanje u

zajednice, ali ono je posve privremeno, jer se sve zajednice, u trenutku u kojem one više ne služe pojedinčevim potrebama, mogu odbaciti. Dužnost je u najvećoj mjeri opcionalna, odnosno tiče se izbora. Za Taylora, međutim, identitet se može definirati jedino »na pozadini stvari koje su važne« (str. 46), kao što su povijest, zahtjevi prirode, potrebe bližnjih, građanske dužnosti, Božji poziv i sl., odnosno stvari koje transcendiraju sebstvo.

Drugo zlo je korist u odnosima kao posljedica kalkulatorskog razuma. Za tihi relativizma odnosi se definiraju u terminima samoispunjenja, dok svaka druga povezanost ne služi svrsi, »veza među partnerima manje je važna od samoostvarenja partnera« (str. 49). Stoga bezuvjetne veze koje bi trebale trajati cijeloga života, nemaju puno smisla i one prestaju onog trenutka kada se jedan od partnera više ne doživljava ispunjen. Tako shvaćena autentičnost usredotočuje ljude na same sebe i udaljava od odnosa s drugim ljudima. Autentičnost o kojoj Taylor govori pretpostavlja određeni vid individualizma koji predstavlja moralno načelo i nudi stav o tome kako bi ljudi trebali živjeti u zajednici.

Taylor nam pokušava osvijetliti perspektivu u kojoj se istinska autentičnost shvaća kao izraz tihe ili devijantne pozicije, izraz koji je degradirao, ali i kao valjani ideal kada je on »ispravno shvaćen«. Zbog čega je etika autentičnosti sklona devijacijama u trivijalno? Prema Tayloru, na jednakoj razini su privatni i egoistični interesi i vanjske prisile. Iako

su takvi nutarnji i vanjski pritisci oduvijek postojali, prema Tayloru ono što razlikuje našu kulturu od prijašnjih je »veća lakoća s kojom se ove izvanjske prisile sada mogu odbaciti ili im se oduzeti opravdanost« (str. 63), odnosno jednostrana potraga suvremenika za samorazvojem, usredotočivanje na ispunjenje pojedinca ili socijalni atomizam (str. 64). Nadalje, birokratsko društvo podržava instrumentalni razum koji potiče atomizam, jer navodi ljude da svoje zajednice gledaju u instrumentalnoj perspektivi. Stoga, kaže Taylor, »dio objašnjenja za zastranjenje u kulturi autentičnosti treba pripisati činjenici da se ona živi u industrijsko-tehnološko-birokratskome društvu« (str. 65). Drugi se razlozi nalaze unutar samog ideala, koji olakšavaju dva skliznuća: egocentrični modeli ideala smoispunjenja u kulturi našeg vremena te negacija svih obzora značenja. »Moralnost uključuje uništavanje mnogo toga što je elementarno i instinktivno u nama, mnoge naše najdublje i najsnažnije želje. Tako se razvija grana potrage za autentičnošću koja autentičnost suprotstavlja moralnosti« (str. 71).

Prema Tayloru autentičnost bi trebala biti shvaćena kao moralni ideal koji ima snažan utjecaj na praksu. Stoga bi trebalo raditi na njegovu ponovnom otkrivanju. Međutim, treba imati na umu kako autentičnost pretpostavlja napetost između elemenata koje uključuje (kreativna/otkriće, izvornost, suprotstavljanje pravilima društava te potencijajno suprotstavljanje moralnosti) i elemenata

koje zahtjeva (otvorenost prema obzorima značenja, samodefiniranje u dijalogu). Isto tako, postoji napetost između vrijednosti samoodređujuće slobode koja se nalazi u samom temelju ideala autentičnosti, i mogućnosti njezina preokretanja u najekstremnije oblike antropocentrizma. Tako Taylor piše: »Samoodređujuća je sloboda dijelom rješenje nedostatka kulture autentičnosti dok je u isto vrijeme njezina propast, budući da dalje pojačava antropocentrizam. To uspostavlja začarani krug koji nas upravlja prema točki u kojoj je glavna vrijednost koja nam je preostala sam izbor. Ali to, kako smo vidjeli, duboko potkopava ideal autentičnosti i s njime povezanu etiku priznavanja razlike« (str. 75).

Dakle, kultura autentičnosti koja je još uvijek na djelu »pati od konstitutivne napetosti« (str. 77), ali prema Tayloru potrebno je »iza više-manje srozanih praksa« artikulirati ideal koji još uvijek može motivirati praksu i potom kritizirati prakse polazeći od tog ideala. Nema, dakle, konačnog rješenja, ljudi uvijek mogu potonuti dublje kao i uzdignuti se više, jer »narav je slobodnog društva takva da će ono uvijek biti mjesto borbe između viših i nižih oblika slobode« (str. 83-84). A ishod te borbe uvijek je neizvjestan.

No, da bi ideal autentičnosti uopće bio moguć, potrebno je vjerovati u tri stvari: prvo, za razliku od moderne kulture autentičnosti, treba vjerovati da je autentičnost neosporan ideal; drugo, treba odbaciti subjektivizam i vjerovati da se razumski može argumentirati o idea-

lima i o podudaranju prakse s tim idealima; treće, treba vjerovati da navedeni argumenti mogu mijenjati stvar i da nismo utamničeni u modernoj kulturi od strane sustava, koji god on bio (usp. str.78-79).

Prema Tayloru kritičari i zagovaratelji kulture autentičnosti samo štete ispravnom vrjednovanju ideala, jer zamračuju njegovo pravo značenje i »iscrpljuju razumijevanje ovoga ideala« (str. 86). Stoga je potrebno ponovno otkrivanje ideala, na čemu inzistira Taylor. Iako se u modernom društvu ljudi usredotočuju na sebe same, a što na neki način koincidira i s idealom autentičnosti koji zahtjeva da otkrijemo i artikuliramo vlastiti identitet, ipak postoji bitna razlika u načinu i sadržaju djelovanja u odnosu na nas same. Ako je način autentičnosti »samoodnosan« to ipak ne znači da sadržaj mora biti takav, odnosno ne znači da naše vlastito ispunjenje ne možemo pronaći u sadržajima koji su izvan nas, kao Bog, politika, domoljublje i sl. (usp. str. 87-88). Pobrkat i ove dvije samoodnosnosti potiče razvoj subjektivizma.

Isto tako, s obzirom na instrumentalni razum, kao i s poimanjem viših i nižih načina autentičnosti, potrebno je ponovno otkrivanje moralnih izvora koji bi pomogli vratiti ravnotežu između prednosti i nedostataka modernog društva i načina življenja tehnologije (usp. str. 101-102). To je vrlo teška zadaća zbog velikog stupnja dominacije instrumentalnog razuma i moderne racionalnosti u našim životima koja nas zatvara u »željeznu krletku«, ali Taylor vjeruje da ima puno

točaka otpora takvom jednostranom poimanju ljudi i njihova društva. »Potrebno je samo pomisliti na cijeli pokret od doba romantičara, koji je osporavao dominaciju ovih kategorija, te na izdanak toga pokreta danas koji kritizira naše loše ekološko upravljanje. Da je ovaj pokret napredovao, da je imao učinka, kolikogod tek u zametku i nedovoljno, u našoj praksi vrijedi kao djelomično pobijanje bilo kojeg željeznog zakona tehnološkog društva« (str. 105). Stoga, tvrdi Taylor, kroz demokratsku inicijativu mi još uvijek imamo slobodu »ukoliko možemo iznova napraviti uvjete vlastite egzistencije, kada možemo vladati stvarima koje vladaju nama« (str. 107). Pritom, smatra Taylor, moramo povezati tehnologiju s idealom »rastjelovljenog razuma« a ne s iskrivljenom slikom ljudske biti, u smislu da tehnologija zaista počne služiti ljudima, a ne dominirati njima.

Na koncu knjige Taylor još jednom upozorava na problem potkopavanja

demokratskog nadzora udruživanjem tržišta i birokratske države, na koji je proročki upozorio Tocqueville. Stoga govor o zajedničkoj inicijativi i zajedničkom razumijevanju moralnih izvora koje može mjenjati stvari u praksi, slabi zbog rastuće fragmentacije, tj. činjenice da se ljudi sve manje osjećaju povezanim sa svojim sudržavljanima u zajedničkim projektima (usp. str. 118). Na taj način politički život se sužava na sudstvo i zakon te interesne politike, a iščezava demokratska većina. Taylor predlaže decentralizaciju moći prema načelu subsidijarnosti, s tim da jedinice na koje se moć prenosi imaju djelatnu ulogu u životima svojim članova (usp. str. 124). Pritom nam preostaje uvidjeti pozitivne i negativne elemente modernosti i na tim pretpostavkama započeti intelektualnu, političku i duhovnu borbu koja povezuje javnu razinu i institucije, odnosno koja veže teoriju i praksu.

Jasna Ćurković